Multilingvismul și periferia: o analiză a romanului basarabean post-sovietic

Hanna HAN

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
E-mail: ioanahanna.han@ulbsibiu.ro

Multilingualism and the Periphery: An Analysis of the Post-Soviet Bessarabian Novel

Abstract: This article aims to explore how multilingualism is explored in Bessarabian literature and the way in which these phenomena can create cultural and identity crisis in the collective imaginary of The Republic of Moldova. Thus, it can be observed that in the Soviet period, but also after the fall of the empire, speakers of "Moldavian" language, afterwards named Romanian, are treated as inferior to Russian speakers, Moldavians becoming a periphery. Approaching multilingualism the way it is presented in Multilingual Literature as World Literature edited by Jane Hiddleston and Wen-chin Ouyang, a second objective of this paper is to investigate the identity crisis of the teenagers of Perestroika and the fall of the URSS, but also of the young adults that were brought up in the unsteady world that followed after these events. In doing so, the way in which the Bessarabian people were peripheral. According to the fact that this type of literature is insufficiently discussed, there will be analyzed three such novels, in order to offer a wider image of Chisinau between the 80's and the 2000 and its transition: Grădina de sticlă (The Glass Garden) by Tatiana Țîbuleac, Sălbaticii copii dingo (The Savage Dingo Kids) by Vasile Ernu and Perestroika boys by Dinu Guțu. The other aspect that will be explored is the image of Romania and its literature in the Soviet Bessarabia, two neighbour countries that did not have an intercultural dialogue until 1991.
Keywords: multilingualism, Bessarabia literature, linguistic periphery, identity crisis

Citation suggestion: Han, Hanna. "Multilingvismul și periferia: o analiză a romanului basarabean post-sovietic." *Transilvania*, no. 5-6 (2023): 74-80.
https://doi.org/10.51391/trva.2023.05-06.09.

Situația literaturii basarabene este una complicată, poziția acesteia în sistemul literar est-european fiind greu de reperat, după cum foarte bine observă Andreea Mironescu în studiul său „Finding Bessarabian Literature on the Maps of Eastern Europe: Notes on a Case of Triangular Cultural Transfer", unde discută relația triangulară dintre Basarabia, Rusia și România și influențele literare determinate de această conjunctură. Astfel, folosind terminologia impusă de Andrei Terian prin articolul său „Is There an East-Central European Postcolonialism? Towards a Unified Theory of (Inter) Literary Dependency", cercetătoarea definește literatura scrisă în interiorul Republicii Moldova, raportându-se la literatura rusă, respectiv română, astfel:

> „Cronologic, literatura basarabeană/moldovenească poate fi considerată, după cum sugerează Andrei Terian prin analogie cu alte republici (fost) sovietice, o literatură minoră (în perioada stalinistă), una colonială (între 1956 și 1991) și una postcolonială după destrămarea URSS-ului. Totuși, dacă urmărim relația literaturii basarabene prin raportare la cultura română, lucrurile se complică. În jurul anului 1918, condo această regiune a devenit parte din Romania Mare, o literatură basarabeană în română era aproape inexistentă, ca rezultat al unei campanii de rusificare care a înstrăinat elitele românești și a limitat accesul clasei muncitoare la educație. (...) În sfârșit, după 1989/1991, literatura basarabeană dobândește o nouă autonomie națională și, simultan, aspiră la o (re) integrare în sistemul național literar românesc".[1]

Cu toate acestea, influența rusească/ sovietică, despre care există păreri împărțite în interiorul țării, nu s-a oprit nici după 1991, președintele Mihail Voronin (între 2001 și 2009) anunțând în discursurile sale parlamentare intenția sa de a urma interesele rusești. Basarabia este, de asemenea, o regiune cu multe conflicte interne determinate de cele externe, aflându-se la frontiera dintre

două administrații care sunt în conflict de mai bine de două sute de ani, și anume cea română și cea rusă. Acest aspect a dus la o dorință de apartenență, dar și la alterizarea Basarabiei[2]. Miza acestui articol este ca până la final să arate că aceste tensiuni (individuale și colective) sunt adânc influențate de limbă. Un pas important în dezbaterile academice din ultimele decenii îl reprezintă apariția volumului colectiv editat de Violeta Kelertas, *Baltic Postcololonialism*, care discută literaturile baltice din perspectiva postcolonialismului. Astfel, Rusia se dovedește a fi o putere colonială care a fost ignorată mult timp, sau cel puțin dificil de dovedit de către istoricii și cercetătorii din domeniu, din două cauze, așa cum le identifică David Chioni Moore: discursul URSS-ului legat de înfrățirea voluntară a republicilor, dar și așa-zisa sa inferioritate față de Occident[3]. Ca orice putere dominantă, aceasta și-a impus limba și cultura indirect, pentru că „natura dominantă a culturii metropolitane a marginalizat, dar nu a anihilat culturile native în teritoriile (post)coloniale- de unde și efectul de «hibridizare»[4]. Relația de natură colonială permite inițierea unei discuții despre un multilingvism la nivelul Republicii Moldova. *Multilingvismul* este un termen-umbrelă folosit preponderent în ultimii ani în contextul studiilor despre World Literature, aducând o imagine mai amplă și mai complexă referitoare la culturile locale și la imaginarul spațiilor multiculturale, dar contribuind și la reînțelegerea categoriilor spațiale cu care operează aceste studii.[5] În această lucrare mă voi referi doar la multilingvismul literar, ca „alternanță de limbi în interiorul aceluiași discurs"[6] și voi identifica trei variante ale acestuia.

K. Alfons Knauth vorbește, în articolul său „Literary Multilingualism I: General Outlines and Western World" despre două categorii principale de multilingvism: cel tradițional și cel post/modern, cel din urmă împărțindu-se în mai multe subcategorii (simultaneismul și globoglosia, multilingvism futurist și primitivist, panlingvism, onomatopoetică și multilingvismul conflictual). Mă voi opri doar asupra celui *conflictual*, care „este condiționat în mod direct de contacte colingvistice directe și durabile dintre țări învecinate sau dintre diferite grupuri culturale din aceeași țară"[7] și care face referire la marginalizarea unei limbi, în principiu cea autohtonă, în detrimentul limbii dominatoare. Timp de peste două secole se pot identifica în Basarabia astfel de tensiuni culturale și lingvistice dintre moldoveni, români și ruși, respectiv dintre limba română și cea rusă, ceea ce a dus la crearea unei „limbi hibrid"[8] folosită până în zilele noastre, și la o marginalizare a limbii române în interiorul teritoriului din următorul motiv: deși este o țară foarte apropiată de România, „atât cultural cât și lingvistic, pregnanta administrație rusă a Basarabiei din timpul secolului al 19-lea și sovietizarea ulterioară a acesteia a fost un factor decisiv în alterizarea masivă în România"[9]. Pornind de la această discuție, am identificat două tipuri de multilingvism, în funcție de direcționarea acestuia: unul *intern-propagator*, care pleacă dinspre persoană/comunitate către o limbă, fără să existe vreun factor de presiune, fie acea limbă una hegemonică pe plan global, cum este engleza, fie alta, sau unul *extern-propagator*, care vine din exterior, în general în mod forțat, tipic pentru limbile culturilor colonizate. Aceste ciocniri dintre culturi, care au reminiscențe atât pe plan lingvistic, cât și pe plan cultural și identitar, se regăsesc și în literatură. Ceea ce se scrie într-o și despre o perioadă poate fi, alături de documente istorice și studii științifice, un mod de explorare și documentare a anumitor fenomene locale, naționale, sau care depășesc granițele în interiorul cărora au fost scrise. Astfel, am ales trei romane din literatura „Basa" pentru o cât mai bună panoramare felului în care sunt reprezentate la nivel literar conflictele lingvistice și identitare din timpul Uniunii Sovietice, dar și de după destrămarea acesteia, și anume *Grădina de sticlă* de Tatiana Țîbuleac, *Sălbaticii copii dingo* de Vasile Ernu și *Perestroika Boys* de Dinu Guțu.

În *Grădina de sticlă* aflăm despre povestea unei fetițe moldovence dintr-un orfelinat, adoptată de Tamara Pavlovna, o rusoaică din Chișinău. Acțiunea este prezentată din perspectiva unei copile care nu știe decât foarte puțin limba rusă și este obligată să o învețe: „Învață limba rusă, fără ea te vei prăpădi"[10] este primul sfat pe care îl primește de la noul ei tutore. După cum spune Mihai Iovănel în *Istoria literaturii române contemporane 1990-2020*, relația dintre mama adoptivă și Lastocika are „ca acompaniament de tip basso continuo relația – inclusiv clasistă și imperialistă – dintre cele două limbi, dintre rusa rafinată vorbită în oraș și moldoveneasca barbară vorbită la țară și cel mult în piețele din Chișinău".[11] Aceste două descrieri ale limbilor sunt prezentate și dezvoltate pe parcursul romanului. Îndrăgostită de „singura persoană care a dorit-o" și influențată de această criză a unui copil orfan, Lastocika se îndrăgostește de limba rusă fără să o cunoască:

> „*Svinia-ulița*, am repetat ca să nu uit. (...) Tamara Pavlovna vorbea și vorbea, arătându-mi lucruri și locuri noi, învățându-mă cuvinte, iar mie îmi părea că îmi cântă. Erau frumoase cuvintele ei. (...) Voiam să vorbesc cu ea, voiam să fac totul ca ea"[12].

Având în vedere această barieră de limbă, putem vorbi despre un *multilingvism ca sursă pentru insolitare*, termen propus de Steven G. Kellerman[13], redat aici prin amestecul dintre limbi și alternanța dintre grafia latină și cea chirilică. Țîbuleac alege drept strategie narativă pentru descrierea vremurilor tulburi dinainte și din timpul Perestroikăi această insolitare determinată de multilingvism, care ulterior va fi prisma prin care fetița va percepe realitatea, iar problema principală a acesteia va fi lupta cu limba rusă, de care, ulterior, nu se va mai putea despărți: „Era mereu o luptă între urechi și gură, arareori câștiga gura. Cuvintele rusești îmi păreau mai lungi și însemnau mai multe deodată. O literă greșită te arunca dintr-o lume în alta. (...) Rusa devenise un chip mereu încruntat. Frumos, nepământesc de frumos, însă plin de cruzime"[14]. La începutul romanului, cititorul necunoscător este în aceeași situație cu naratoarea. Această strategie narativă ne arată realitatea dintr-o altă perspectivă, a unei persoane din interior care observă urmările directe ale exteriorului pe plan micro (individual și în mica societate a curții sale), fără a cunoaște, de fapt, problemele politice. „Defamiliarizarea" și

„întârzierea percepției" despre care vorbește Șklovski[15] oferă acces cititorului la problemele pe care acest multilingvism imperial nedorit îl are asupra moldovenilor, poveste care, spusă în alt fel, nu ar fi putut avea același impact. Într-un mod cu totul unic este abordată ideea colonizării Basarabiei de către Rusia, prin discuțiile pe care Lastocika le aude în jur: „orașul înnebunise. Vecinii nu mai încăpeau unii de alții. Moldovenii strigau la ruși, rușii la moldoveni. (...) Am crezut că nu aud bine, însă Marina mi-a confirmat: ocupanții erau rușii și le-au furat moldovenilor totul".[16] Nu ni se oferă un context socio-politic, ci doar ceea ce înțelege o tânără dintr-un cartier periferic, iar astfel Țîbuleac reușește să contureze mult mai verosimil atmosfera care înconjura Chișinăul în anii '80, dar și crizele identitare cauzate la nivel individual și colectiv:

> „Ce om întreg la minte putea să compare rusa cu moldoveneasca? Și mai aveam o întrebare. De ce spusese Raia că Șura trăiește la ea în țară? Iar eu și Tamara Pavlovna tot în țara ei trăiam? Nimic nu mai era ca înainte. Gorbaciov-el stricase totul".[17]

Deși se simte inferioară pentru că este moldoveancă, prima ei limbă o obligă să ducă o luptă interioară: „Maricica, în schimb, era un boț de aur și, dacă aș fi vrut să am o soră pe lume, pe ea aș fi ales-o. Și mai avea ceva, Maricica, ceva foarte prețios pentru mine: vorbea cu mine moldovenește. Cu ea, limba mea nu îmi părea atât de urâtă".[18] După ce protagonista învață limba rusă, se poate observa un paradox: o nouă barieră lingvistică, și anume cea cu „limba moldovenească", deși ea a ales să meargă la școala moldovenească pentru că simțea că acolo îi este locul. Aici, prin aceeași strategie, vedem cum hegemonia limbii ruse a înstrăinat moldovenii de limba lor pentru că, „dacă avea de ales, Chișinăul alegea mereu limba rusă".[19] De ce alege Tatiana Țîbuleac strategia narativă a insolitării prin multilingvism? Pentru grupul țintă de cititori, respectiv vorbitorii de română atât din Basarabia, cât și din România, impactul romanului ar fi fost mult mai mic dacă se folosea doar grafie latină sau dacă ar fi fost traduceri directe ale cuvintelor, iar mesajul ar fi fost livrat incomplet.

> „Greta a adus la școală o carte într-o limbă străină. Alta decât engleza, pe care începusem să o învăț de patru ori pe săptămână. (...) Literele din cartea Gretei erau ca cele englezești, însă unele aveau codițe sau niște acoperișuri. Cuvintele, în schimb, erau mai lungi. Am citit o propoziție și m-am mirat că am înțeles totul. Ceea ce auzeam se asemăna mult cu limba moldovenească. «Ce-i asta?», am întrebat-o curioasă pe Greta. Limba română, a răspuns ea, apoi, mai atentă, limba noastră. Nu știam ce să cred. Cum putea o limbă care era a noastră să fie scrisă cu altfel de litere? Și mai ales pentru ce?"[20].

Iată un exemplu în care, chiar dacă se putea reduce totul o singură frază (ex. „Greta a adus o carte în limba română și avea grafie latină"), mesajul subiacent nu ar mai fi ajuns la cititori. Nu acțiunea în sine o interesează pe autoare, ci impresia pe care limba română scrisă cu litere latine o face unui cetățean al Republicii Socialiste Moldova, obișnuit să scrie și să gândească totul raportându-se la alfabetul chirilic.

Așadar, putem vorbi de explorarea unei duble crize identitare: cea determinată de situația de orfană a fetiței și cea legată de limbă și naționalitate. Situația Basarabiei din acea perioadă a determinat plasarea moldovenilor, mai ales cei vorbitori de limbă „moldovenească", la periferia societății, fiind considerați „țărani" și priviți cu ură de către ruși sau de către moldovenii care vorbesc bine rusa. Lastocika, abia ieșită din orfelinat, este izbită de toate aceste realități dintr-o dată, iar prima întrebare pe care Tamara Pavlovna o primește de la vecinii ei este dacă fetița vorbește rusă. Fără să i se spună situația de ansamblu, înțelege singură ce ar însemna pentru ea să nu învețe rusă sau să se identifice ca fiind moldoveancă, dar această dualitate o obliga mereu la confuzii și mustrări de conștiință: „Nu îndrăzneam să mă consider rusoaică, iar moldoveancă nu voiam să fiu"[21]; „Rusoaică eram mai sus decât mă născusem"[22]. Mereu constrânsă la a alege între cele două, nu își păstrează convingerile descrise anterior, ci alege să meargă la școala moldovenească datorită „dragostei ei ascunse pentru *cealaltă inimă a ei*"[23]. Aici este prima și singura dată când naratoarea spune în mod direct că multilingvismul la care este obligată, de tip *extern-propagator*, duce la scindarea ființei ei în două.

La Vasile Ernu, *Sălbaticii copii dingo*, paradigma se schimbă: nu mai este prezentat un personaj marginal care observă situația socio-politică dintr-o perspectivă exterioară, chiar străină, ci este povestea unui tânăr care vine în Chișinău pentru a-și continua studiile. Aceasta e pasionat de filosofie, literatură, muzică, ia parte la proteste, e interesat de evenimentele politice din țară și, cel mai important, vorbește limba rusă. Aici, problema limbii este prezentată din perspectiva unei persoane care înțelege ce se întâmplă. Fiind o *„docuficțiune cu accente autoficționare*-naratorul lui e martor, nu protagonist", după cum spune Adrian Schiop în ancheta „Sociologia romanului românesc" din revista *Vatra*[24], acesta urmărește să arate cititorului din România cum arăta Chișinăul anilor '80 prin prisma unui adolescent. Astfel, chirilicele se transformă în grafie latină, la început se găsesc „Precizări", unde sunt explicați termeni folosiți în limbajul uzual moldovenesc (ex. „copii de aur"; „Gopnik"; „Ucilișce"), chiar și termenul de „limbă moldovenească- este identică cu limba română, însă folosesc această sintagmă pentru a păstra spiritul epocii și a arăta anumite complicații pe care le produce această distincție"[25]. De la început totul este foarte clar: nu mai există nicio ambiguizare a evenimentelor, așa cum se întâmplă în cazul Tatianei Țîbuleac, ci totul este amintit, discutat și explicat. Prioritatea lui Ernu este înțelegerea în totalitate a contextelor și a raporturilor pe care le expune cu franchețe.

Situația limbii este atent documentată în roman, iar astfel putem vorbi despre un *metamultilingvism* în cazul lui Ernu, un discurs *despre multilingvism*. Prima discuție largă despre limba moldovenească în raport cu cea rusă pornește de la cuvântul *kapelnița*:

> „Noua elită moldovenească urbană trecea masiv la limba rusă din nevoia de legitimare rapidă: a avut loc un proces de parvenitism lingvistic. (...) Limba moldovenească a devenit pentru ei o limbă secundară, de bucătărie, limba vorbită cu

părinții și la țară cu bunicii. Astfel, ea a căpătat în conștiința lor statutul de limbă inferioară, pentru că nu avea prestigiul rusei, *lingua franca* și limba puterii. (...) toate noutățile erau predate în principal în rusă. Practic, chiar dacă învățai în limba moldovenească, exista o presiune terminologică. (...) Era oare un proces de colonizare?"[26].

Astfel, după explicația complexă, acest tip de explicații fiind recurente pe tot parcursul romanului, aflăm că acest cuvânt, *kapelniță*, înseamnă perfuzie cu glucoză, termen provenit din rusă, care după „purificarea limbii"[27] a fost tradusă mot a mot și a devenit *picurătoare*, pentru că „*perfuzie* sună prea «românește», e perceput ca un cuvânt străin"[28]. În general, toate cuvintele vin cu explicația lor în interiorul textului, cititorul necunoscător nefiind pus în dificultate niciodată. Rusa ajunge să fie o limbă vorbită și la centru, și la periferie, cum ar fi cartierul Ciocana, unde Vasea merge la o școală profesională în care „prestigiul limbii moldovenești era foarte scăzut"[29]. Totuși, metamultilingvismul nu se rezumă doar la câteva explicații etimologice. Elke Strum-Trigonakis vorbește în studiul ei despre *Comparative Cultural Studies and Linguistic Hybridities in Literature*[30] (Studiile culturale comparative și hibriditățile lingvistice în literatură) despre faptul că metamultilingvismul conține și explicațiile legate despre limba în care se petrece acțiunea, fără a se schimba registrul lingvistic propriu-zis al textului, sau discuții legate de componenta meta-textuală, adică de factorii sociali și istorici care au dus la apariția multilingvismului în zona respectivă. Astfel, romanul *Sălbaticii copii dingo* prezintă, spre exemplu, imaginea potrivit căreia în Ciocana se vorbește exclusiv în rusă, chiar dacă unele persoane știu și română, dar sunt prezente și multe incursiuni în trecutul istoric și politic al Basarabiei pentru a înțelege mai bine problema limbii.

Criza identitară descrisă este una mai mult colectivă, cea a unei clasificări sociale foarte importante în funcție de limba vorbită și o necesitate a moldovenilor de a se depărta de limba și cultura lor pentru a nu mai fi marginalizați în societatea Chișinăului acelor ani: „Marca de superioritate o avea limba rusă vorbită bine; aceasta arăta apartenența la grupul urban dominant, grupul de putere și de prestigiu. (...) Vorbitorii de rusă curată, fără impurități etnice. Limba pură a puterii".[31] Acest proces de rusificare duce la o alterizare din mai multe direcții: moldovenii devin *celălalt* pentru România și inclusiv pentru moldovenii vorbitori de limbă rusă, dar și de o alterizare a românilor, care devin *celălalt* pentru moldoveni. România devine *străinătatea*, în contextul în care Moscova sau Odessa nu sunt considerate astfel. Ștefan Baghiu și Dragoș Varga discută în articolul lor „Mirrored Otherness and Microhistory in Post-Soviet Literature The Estranged Milieus in Vasile Ernu's Essays and Fiction" despre acest termen de *mirrored otherness*, care:

> „descrie relația stabilită între comunități foarte apropiate care împart o limbă și o cultură comune, dar care oricum creează un celălalt prin «cultural triangulation» – printr-o cultură care le întrerupe conexiunile. În cazul acesta, a treia cultură este reprezentată de administrațiile ruse și sovietice care au indus o alteritate pregnantă din perspectiva culturii române când se referă la literatura basarabeană".[32]

Totuși, aceștia nu observă că ea este reciprocă în sensul în care și cultura basarabeană creează un *celălalt* din cea românească. Ernu consideră această alterizare și distanțare de România ca fiind una forțată, condusă de încercarea statului sovietic de „a construi o identitate națională, culturală și lingvistică moldovenească, fundamental diferită de cea românească. În acest scop s-a dus o imensă luptă ideologică și culturală pentru revenirea limbii moldovenești, foste românești, la alfabetul chirilic, care s-a făcut prin ordin, din rațiuni politice".[33] Astfel, literatura română a ajuns pe raftul de „literatură străină", iar Vasea a avut acces la aceasta abia după ce a intrat în rețeaua din piața de cărți vândute „la negru" și a ajuns la *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* a lui G. Călinescu, de care profesoara lui de literatură nici nu auzise.

Interculturalitatea, care duce la un multilingvism inerent, este metoda prin care cei doi autori aleg să descrie periferia. Basarabia este prezentată ca fiind o lume aflată la ciocnirea dintre două culturi, ceea ce duce la o dublă identitate în rândul moldovenilor. După cum s-a discutat anterior, vorbitorii de „limbă moldovenească" erau deja centrifugați la marginea ierarhiei sociale a Chișinăului. Totuși, problema este mult mai complexă. Atât la Tatiana Țîbuleac, cât și la Vasile Ernu, identificăm o dublă-periferizare: cea de ordin lingvistic și cea care ține de clasa socială. În *Grădina de sticlă* Lastocika este exploatată de Tamara Pavlovna, care o obliga să adune de dimineața până seara sticle de pe străzile Chișinăului pentru a le vinde. Deși cele două nu au avut niciodată probleme financiare, blocul în care locuiau arată ca fiind unul din marginea capitalei, unde locuiau oameni din toate culturile. La fel ca restul informațiilor din roman, nimic nu este clar de la început, ci aflăm pe parcurs soarta tragică a fiecărei persoane din curtea respectivă și toate lipsurile suferite de aceștia:

> „În acele veri lungi și calde în care orășenii plecau în concedii adevărate, doar curtea noastră rămânea mereu plină. *Insula noastră*- am numit-o noi și ne-am întrebat în urma cărui naufragiu ajunseserăm acolo claie peste grămadă? Moldoveni, ucraineni, evrei, ruși".[34]

În *Sălbaticii copii dingo*, Vasea merge un an la o școală profesională din cartierul Ciocana, iar cu această ocazie Ernu face o panoramare a acestei zone periferice a cartierului industrial. Copiii erau împărțiți în bande, majoritatea erau *gopnici* (i.e. nume atribuit copiilor născuți și crescuți în cartierele muncitorești) și modul principal de ascensiune socială era violența sau proveniența dintr-o familie de bandiți care se ocupă cu tot felul de afaceri ilegale. Aceste școli GPTU sau SPTU erau plasate cel mai jos în ierarhia socială în URSS și se spunea că sunt „școli care formează viitori pușcăriași".[35] Sonia, prietena și protectoarea lui Vasea în școală, locuia în Ciocana

„unde se aflau multe cămine și blocuri muncitorești; acolo își avea ea cuibul. Era un cămin tipic în care locuia împreună cu ai ei și cu un frate mai mic. Era un soi de *komunalka,* un apartament cu o cameră transformată în două camere (...) Totul era foarte strâmt. / La intrare era improvizată o mică bucătărie. Bucătăria propriu-zisă era comună pentru mai multe familii și se afla în capătul holului".[36]

Din cele două romane analizate până acum putem observa influența puternică pe care o are limba asupra identității unei persoane, dar și asupra societății. La Țîbuleac este explorată criza identitară a unei fetițe care nu poate să aleagă între rusa pe care „i-au băgat-o pe gât" până a ajuns să o iubească, și „inima ei ascunsă"-limba moldovenească. La Ernu, deși personajul principal nu are o astfel de criză identitară – în afară de modul în care alfabetul chirilic era „al lui", în timp ce acela latin era „străin", iar mintea sa „e construită pe fonetica chirilică"[37]- se documentează criza identitară colectivă care are la bază, de fapt, problema limbii. O dată cu dorința moldovenilor de a se rupe de influența rusească, a pornit o revoluție în care tema principală era „limba noastră-limba română", situație despre care vorbește, deși mai puțin, și Tatiana Țîbuleac.

Efectele acestor confruntări lingvistice și culturale vor fi vizibile mult timp după destrămarea Uniunii Sovietice. Pentru a analiza puțin această situație, ofertant este romanul lui Dinu Guțu *Perestroika Boys*, în care acțiunea principală a romanului este plasată în anul 2002, având interferențe cu un plan secundar, cel al anului 2010, în care personajul principal, Vlad, vrea să scrie un roman despre cele petrecute cu opt ani înainte. Lumea acestui roman este caracterizată de mult mai mult haos și violență, în care băieții tineri sunt arestați la ordinea zilei („O să scape, blea, că-i pațan tânăr. Chestii de-aiestea se-ntâmplă, așa-s băieții"[38]- asta le spune un polițist băieților când merg să îl viziteze în închisoare), iar poliția intervine doar dacă „liniștea celor din clasa mijlocie"[39] este deranjată. Situația politică este minuțios documentată, tinerii iau parte la proteste și pe pagini întregi sunt descrise discursuri anti-Rusia, pro UE și pro unire. Astfel, de la dorința de autonomie a moldovenilor din perioada de final a URSS-ului, se ajunge la discuția unirii celor două țări vorbitoare de limbă română, iar argumentul lingvistic ajunge să fie principal în aceste discursuri. Acest roman este ilustrativ pentru efectele pe care le-a avut asupra identității criza cauzată de marginalizarea limbii române și a culturii basarabenilor pentru un timp atât de îndelungat.

Așadar, aici este deja o lume din perioada globalizării în care limba engleză ia amploare pe plan universal. În acest context, întâlnim un al treilea tip de multilingvism, și anume un *dublu multilingvism*, atât de tip intern-propagator-prin deschiderea voluntară către limba engleză, cât și de tip extern-propagator-pe filiera limbii ruse care s-a impus prin marginalizarea limbii române în Basarabia în perioada sovietică dar și înainte[40].

Comparativ cu celelalte două romane, la Guțu se observă totuși o atitudine diferită față de limba rusă: nu mai este promovată, ci se încearcă excluderea acesteia din vocabularul tinerilor în care se împletește româna cu anumiți termeni proveniți din rusă (ex. *Pațan*-băiat, *ment*-polițist, *vor*-hoț), și este important de precizat modul în care Dinu Guțu folosește pe tot parcursul romanului un limbaj „de stradă", nu doar în dialoguri, numit și "stilul Basa"[41]: „Câțiva pațani de la noi din clasă și-au luat anu'ista pistol pe bile sau gaz. Arată fix ca unu'adevărat, numai că-i mai complicat să dai jos pe cineva cu el"[42].

Un exemplu potrivit pentru aversiunea față de termenii din limba rusă este episodul cu ora de limba română:

„Probabil ați observat, probabil că și folosiți cei mai mulți dintre dumneavoastră, cum sunt colegii din spate, o formă stâlcită a limbii române. Dacă odinioară rusismele, dragii mei, intrau în limbajul basarabenilor pe cale oficială, când limba ocupanților se folosea în toate sferele «bune» de la Chișinău, astăzi periferia incultă, marginalitatea incultă, marginalitatea suburbană dă argoul limbii noastre (...) De exemplu, mulți dintre voi, când ieșiți din cupola de românism a acestui liceu, folosiți pe stradă *a başli* pentru *a plăti*, *a se prikali*, când e atât de frumos să ziceți *a lua la mișto* sau *a face caterincă* și să rămâneți cool, dumneavoastră folosiți *loh* pentru *prost*, când puteți spune românescul *fraier*"[43].

Acest fragment subsumează problema multilingvismului din acest roman: împletirea dintre română, rusă și engleză („cool"), refuzul categoric al limbii ruse în noua societate a Republicii Moldova, marginalizarea celor care încă folosesc un argou rusesc și re-identificarea cu „românismul și românitatea".

Trebuie precizat faptul că, deși fiecare roman este caracterizat de un tip de multilingvism, acesta nu le exclude pe celelalte. Clasificarea a fost făcută în funcție de tipologia dominantă din fiecare text. Spre exemplu, la Țîbuleac se identifică și metamultilingvismul prin valorificarea elementelor de paratext, cu traducerile din notele de subsol și explicațiile legate de limba în care se purtau dialogurile, dar și la Guțu cu glosarul de cuvinte rusești traduse/explicate în română de la finalul cărții. După cum dorește și cartea *Multilingual Literature as World Literature* să demonstreze prin studiile propuse, literatura mondială „înflorește la întâlnirea dintre limbi, care este mai apoi transpusă în literatură"[44], prin aceste romane se poate demonstra modul în care limba poate facilita dialogul transcultural, sau îl poate limita, chiar bloca. Tot limba poate fi motorul care să pornească mișcări culturale semnificative, dar, cel mai important, autorii din Basarabia care aleg multilingvismul ca strategie narativă doresc să arate lumii o imagine cât mai exactă a cadrului despre care scriu, dar și să adapteze textul pentru cititorii din România.

Evidențierea diferențelor culturale dintre România și Basarabia a fost metoda definită de Andreea Mironescu ca fiind modul prin care o cultură și o literatură periferică se reintegrează în literatura română, acesta fiind unul dintre motivele pentru care, prin acest multilingvism inerent, acești autori propun un nou mod de insolitare prin literatură care să îi introducă în "sistemul național literar românesc"[45]. Astfel, multilingvismul deschide posibilitatea discutării acestor texte în paradigma world literature, facilitând un dialog continuu între scriitorii basarabeni și cititorii din România. Abordarea unui roman din punct de vedere al discuției legate

de limbă poate oferi informații și despre dinamica socială referitoare la hegemonia culturilor, respectiv cele două tipuri de multilingvism teoretizate în această lucrare: intern-propagator și extern-propagator.

Note

1. Andreea Mironescu, „Finding Bessarabian Literature on the Maps of Eastern Europe. Notes on a Case of Triangular Cultural Transfer", *Transilvania* nr. 12 (2016): 20.
2. Pentru mai multe detalii vezi Dragoș Varga și Ștefan Baghiu, „Mirrored Otherness and Microhistory in Post-Soviet Literature The Estranged Milieus in Vasile Ernu's Essays and Fiction", *Transylvanian review* xxxi, nr. 1 (2022): 223-234; Tatiana G. Bitkova, „The Place of Romania and Russia in the Context of East-West Relations: Political and Cultural Aspects", *Romanian Review of Political Sciences and International Relations* 11, nr. 2 (2014): 44-52.
3. David Chioni Moore, „Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet?", în *Baltic Postcolonialism*, ed. Violeta Kelertas (New York: Rodopi, 2006), 26-27.
4. Andrei Terian, „Is There an East-Central European Postcolonialism? Towards a Unified Theory of (Inter)Literary Dependency", *World Literature Studies*, nr. 3 (2012): 30.
5. În studiul său „The Multilingual Local in World Literature" Francesca Orsini demonstrează modul în care analiza spațiilor multiculturale și multilingvistice completează studiile despre World Literature prin referirea la "local", aspect, spune ea, descris ca fiind un rezultat al globalului, și nu unul de sine stătător: „A ne gândi la spații ca «pluralități ale poveștilor și traiectoriilor de până acum» ne ajută să concepem World Literature ca fiind situată, plurală și obligatoriu multilingvistă, always-in-the-making. Ne ajută să percepem perspectivele locale și cosmopolite ca fiind complementare, având în vedere că nu doar genurile cosmopolite, dar și cele locale, ne spun ceva despre «World literature», dar și să dorim o «descriere geografică mult mai modestă, onestă și exactă»". Francesca Orsini, „The Multilingual Local in World Literature", *Comparative Literature* 67, nr. 4 (2015): 345-374.
6. David Morariu, „Despre code-switching în literaturile scrise în limbi periferice. Multilingvism și strategii discursive în romanul românesc din secolul al XIX-lea", *Transilvania*, nr. 11-12 (2022): 22.
7. K. Alfons Knauth, „Literary Multilingualism I: General Outlines and Western World", *Comparative Literature: Sharing Knowledges for Preserving Cultural Diversity*, *Comparative Literature: Sharing Knowledges for Preserving Cultural Diversity*, vol. 3, ed. Lisa Block de Behar et al. (Oxford: EOLSS, 2009), 15.
8. În domeniul lingvisticii, este cunoscut studiul lui Yaron Atras și Peter Bakker în introducerea din *The Mixed Language Debate,* în care teoretizează noțiunea de „mixed languages" și asociază emergența acestui tip de limbă cu comunitățile bilingve, în care limba autohtonă a fost supusă de-a lungul istoriei unei influențe străine. Pentru mai multe, vezi Yaron Atras și Peter Bakker, „The Study of Mixed Languages", *The Mixed Language Debate* (Berlin: Mouton de Gruyter, 2003), 1-20.
9. Baghiu și Varga, „Mirrored Otherness", 225.
10. Tatiana Țîbuleac, *Grădina de sticlă* (București: Cartier Popular, 2022), 14.
11. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (București: Polirom, 2021), 314.
12. Țîbuleac, *Grădina*, 13-14.
13. Steven G. Kellerman, „Does Literary Translingualism Matter? Reflections on the Translingual and Isolingual Text", *Dibur Literary Journal*, nr. 7 (2019): 114.
14. Țîbuleac, *Grădina*, 23.
15. Viktor Șklovski, „Arta ca procedeu", trad. Margareta Nasta, în *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, ed. Mihail Nasta și Sorin Alexandrescu (București: Editura Univers, 1972), 161-162.
16. Ibid., 139.
17. Ibid., 141.
18. Ibid., 40.
19. Ibid., 85.
20. Ibid., 134.
21. Ibid., 141.
22. Ibid., 54.
23. Ibid., 64.
24. Adrian Schiop, „Sociologia romanului românesc (I). Anchetă scriitori", *Vatra*, nr. 5-6 (2021): 40.
25. Vasile Ernu, *Sălbaticii copii dingo* (Iași: Polirom, 2021), 8.
26. Ibid., 74-75.
27. Ibid., 76.
28. Ibid.
29. Ibid., 120.

30. Elke Strum-Trigonakis, „Comparative Cultural Studies and Linguistic Hybridities in Literature", în *Companion to Comparative Literature, World Literatures, and Comparative Cultural Studies*, ed. Steven Tötösy de Zepetnek and Tutun Mukherjee (New Delhi: Cambridge University Press India, 2013), 180.
31. Ibid., 179.
32. Varga și Baghiu, „Mirrored Otherness", 223.
33. Ernu, *Sălbaticii*, 73.
34. Țîbuleac, *Grădina*, 51.
35. Ernu, *Sălbaticii*, 114.
36. Ibid., 145.
37. Ibid., 344.
38. Dinu Guțu, *Perestroika Boys* (Iași: Polirom, 2021), 25.
39. Guțu, Perestroika Boys, ?
40. Basarabia a fost condusă de administrația rusă încă din secolul al XIX-lea, iar cele două decenii în care o parte din Moldova a făcut parte din România Mare nu au fost suficiente pentru estomparea „inferiorității" vorbitorilor de limbă română.
41. Mironescu, „Finding Bessarabian Literature...", 23. "Their literary poetics is characterized by colloquialism, rapid narration, violence in representation, a taste for the sordid, a tendency towards social and political protest, a discourse filled with Russian and Moldovan slang that gives Bessarabian elements an aggressive nuance and a fresh feeling, especially since the Bessarabian dialect was traditionally associated with softness and affection".
42. Ibid., 10.
43. Ibid., 154.
44. Hiddleston și Ouyang, „Introduction...", 7.
45. Mironescu, "Bessarabian Literature", 21.

Bibliography

Atras, Yaron, and Peter Bakker. "The Study of Mixed Languages." In *The Mixed Language Debate*, edited by Yaron Atras and Peter Bakker, 1-20. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003.

Ernu, Vasile. *Sălbaticii copii dingo* [The Savage Dingo Kids]. Iași: Polirom, 2021.

Guțu, Dinu. *Perestroika boys*. Iași, Polirom, 2021.

Hiddleston, Jane and Ouyang, Wen-chin. "Introduction: Multilingual Literature as World Literature". In *Multilingual Literature as World Literature*, edited by Jane Hiddleston și Wen-chin Ouyang, 1-10. New York : Bloomsbury Academic, 2021.

Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* [The History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020]. București: Polirom, 2021.

Kellerman, Steven G. "Does Literary Translingualism Matter? Reflections on the Translingual and Isolingual Text." *Dibur Literary Journal*, no. 7 (2019): 109-118.

Knauth, K. Alfons. "Literary Multilingualism I: General Outlines and Western World." In *Comparative Literature: Sharing Knowledges for Preserving Cultural Diversity*, vol. 3, edited by Lisa Block de Behar et al., 41-64. Oxford: EOLSS, 2009.

Mironescu, Andreea. "Finding Bessarabian Literature on the Maps of Eastern Europe. Notes on a Case of Triangular Cultural Transfer." *Transilvania,* no. 12 (2016): 19-24.

Moore, David Chioni. "Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet?." In *Baltic Postcolonialism*, edited by Violeta Kelertas, 11-43. New York: Rodopi, 2006.

Morariu, David. "Despre code-switching în literaturile scrise în limbi periferice. Multilingvism și strategii discursive în romanul românesc din secolul al XIX-lea" [Code-switching in Literatures Written in Peripheral Languages: Multilingualism and Discursive Strategies in the Nineteenth-Century Romanian Novel]. *Transilvania*, no. 11-12 (2022): 21-34.

Orsini, Francesca. "The Multilingual Local in World Literature." In *Comparative Literature* 67, no. 4 (2015): 345-374.

Schiop, Adrian. "Sociologia romanului românesc (I). Anchetă scriitori" [The Sociology of Romanian Novel]. *Vatra*, no. 5-6 (2021): 40-42.

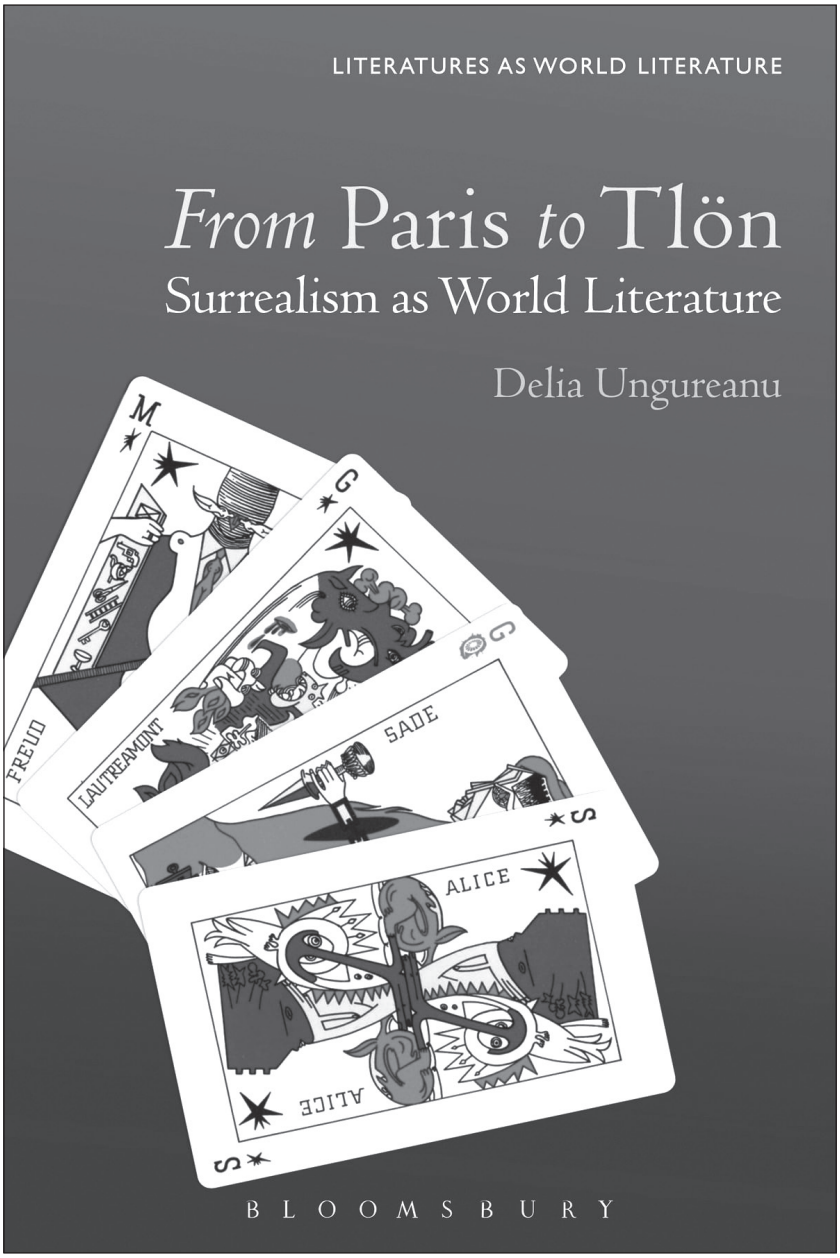
Strum-Trigonakis, Elke. "Comparative Cultural Studies and Linguistic Hybridities in Literature." In *Companion to Comparative Literature, World Literatures, and Comparative Cultural Studies*, edited by Steven Tötösy de Zepetnek and Tutun Mukherjee, 178-191. New Delhi: Cambridge University Press India, 2013.

Șklovski, Viktor. "Arta ca procedeu" [Art as Device]. Translated by Margareta Nasta. *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, edited by Mihail Nasta and Sorin Alexandrescu, 157-171. Bucharest: Editura Univers, 1972.

Terian, Andrei. "Is There an East-Central European Postcolonialism? Towards a Unified Theory of (Inter)Literary Dependency." *World Literature Studies*, no. 3 (2012): 21-36.

Țîbuleac, Tatiana. *Grădina de sticlă* [The Glass Garden]. Iași: Polirom, 2022.

Varga, Dragoș, and Ștefan Baghiu. "Mirrored Otherness and Microhistory in Post-Soviet Literature: The Estranged Milieus in Vasile Ernu's Essays and Fiction." *Transylvanian review* xxxi, supplement no. 1 (2022): 223-234.

LITERATURES AS WORLD LITERATURE
From Paris to Tlön
Surrealism as World Literature
Delia Ungureanu
FREUD
LAUTREAMONT
SADE
ALICE
ALICE
BLOOMSBURY